

KS. MICHAŁ SOŁOMIENIUK* – GNIEZNO

FOTOGRAFIE I ALBUMY W ZBIORACH ARCHIWUM ARCHIDIECEZJALNEGO W GNIEŹNIE. VARIETAS ORDINANDA

Streszczenie

W komunikacie omówiono zbiory fotograficzne Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie, ich „lokalizację” w zasobie, różnorodne formy występowania, stan zinwentaryzowania, sposób udostępniania i reprodukcji. Zbiory te są nazwane „varietas ordinanda”, czyli różnorodność, domagająca się uporządkowania, i termin ten odpowiada stanowi faktycznemu.

Słowa kluczowe: Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie; zbiory fotograficzne; albumy

Wstęp

Zbiory fotograficzne w archiwum najstarszej archidiecezji w Polsce należą do rozlicznej dokumentacji nieaktowej, na którą składają się m.in. kolekcja ekslibrisów czy kolekcja grafik. Zbiory fotograficzne nie zostały dotąd nigdzie opisane¹. Od chwili wprowadzenia programu komputerowego do kompleksowej obsługi archiwum, czyli od 2003 r. do końca listopada 2021 r. zanotowano jedynie 138 udostępnień albumów (przy czym niektórzy użytkownicy korzystali z kilku jednostek podczas jednej wizyty w archiwum). Niniejszy komunikat jest pierwszą próbą przybliżenia zbiorów, które wciąż są mało rozpoznane.

* Ks. Michał Sołomieniuk – dr nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa, dyrektor Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie, zastępca przewodniczącego zarządu Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych

e-mail: m.solomieniuk@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3702-8096>

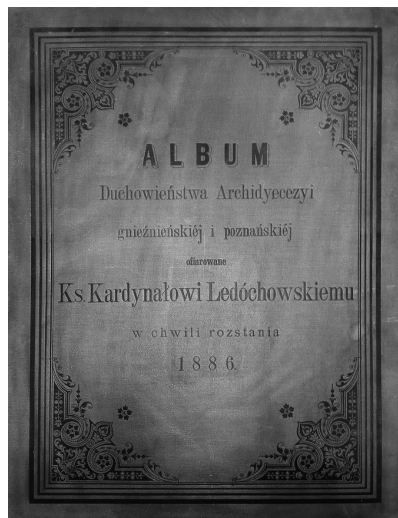
¹ Krótka wzmianka znajduje się w: M. Aleksandrowicz, J. Rył, W. Zientarski, *Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie*, w: *Dzieje Poznania i województwa poznańskiego (w granicach z 1974 r.)*. Informator o materiałach archiwalnych, red. Cz. Skopowski, Warszawa 1982, s. 85-235. Wzmianka brzmi: „...obok tych zasadniczych zespołów akt istnieją także zbiory specjalne: muzykalia, kartografia, rubrycele i schematyzmy diecezjalne oraz zakonne, fotografie” (s. 85).

1. Kolekcja albumów

Większość zbiorów fotograficznych naszego archiwum stanowi kolekcja o nazwie Albumy. Tworzy ją 685 tradycyjnych albumów z fotografiami lub też podobnych obiektów. Najstarszy z nich jest datowany na 1886 r. (Al. 157: Album duchowieństwa archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej ofiarowany ks. kard. Ledóchowskiemu)², najmłodszy zaś na 2016 r. (Al. 650: Uroczystości 1050-lecia chrztu Polski. Gniezno, katedra).

Il. 1. Regał z albumami w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie

Il. 2. Album 157: Album duchowieństwa archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej ofiarowany ks. kard. Ledóchowskiemu (1886 r.)

Większość albumów pochodzi z okresu powojennego, co jest zrozumiałe, kiedy się bierze pod uwagę historię archiwum. Do 1960 r. było ono wyłącznie archiwum kapitulnym, a kapituła metropolitalna (obecnie: prymasowska) nie gromadziła albumów jako kolekcji archiwalnej. Można sądzić, że albumy zaczęły regularnie trafiać do archiwum za czasów prymasa Stefana Wyszyńskiego, który przekazywał tego typu pamiątki z wydarzeń kościelnych z terenu naszej archidiecezji. Autorami zdjęć są zatem przeróżne osoby, zupełnie nie do zidentyfikowania współcześnie. Wiele zdjęć sprzed kilkudziesięciu lat jest wykonana po amatorsku i ma niewielkie rozmiary. Umniejsza to znacząco ich wartość poznawczą. Albumy w tej kolekcji nie są ułożone w porządku chronologicznym, nie są też podzielone na jakieś działy tematyczne. Ich opisy (nazwy) są często skrótowe. Opisy nie posiadają indeksów osobowych, a często również miejscowych. Przy niektórych albumach brak także przybliżonej daty powstania. Utrudnia to użytkownikom archiwum tematyczne wyszukiwanie zdjęć. Fotografie w albumach niemal wszyst-

² Nie jest to album z oryginalnymi fotografiami, a druk z reprodukcjami zdjęć.

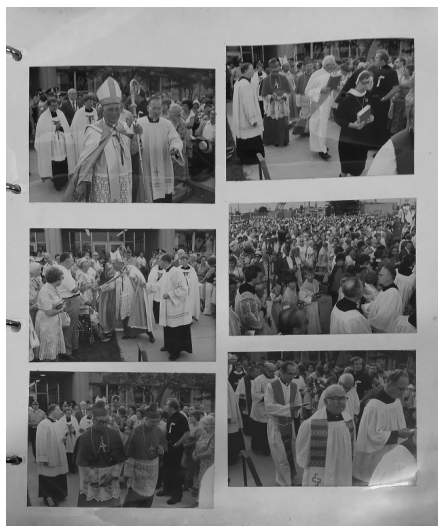
kie wiążą się merytorycznie z życiem Kościoła. Jest jeden wyjątek od tej reguły, album 614: Konkursy hippiczne w Gnieźnie (z roku 1928)³.

Il. 3. Album 614: Konkursy hippiczne w Gnieźnie (1928 r.)

Bardzo często treść albumu zdradza, kto i z jakiej okazji go otrzymał. Najwięcej jest albumów związanych z posługą prymasów Polski, bł. Stefana kard. Wyszyńskiego i Józefa kard. Glempa, oraz biskupów pomocniczych. Były to zwykle podarunki od danej parafii czy dekanatu, wręczone hierarchom w chwili ich odwiedzin (wtedy albumy poświęcone są świątyniom z danej miejscowości, np. Al. 166: Września – 1971. Kościoły i parafie. Album ofiarowany ks. Kard. Prymasowi Wyszyńskiemu z okazji nawiedzin Wrześni – 23 IV 1971) lub po kilku tygodniach od danego wydarzenia (wtedy poświęcony jest on właśnie owej wizycie, np. Al. 167: Golina – 1970. Koronacja obrazu Matki Boskiej Pocieszenia – 23 VIII 1970). W kolekcji zostały umieszczone także albumy z wydarzeń w innych krajach, w których nie mógł brać udziału prymas Polski jako protektor Wychodźstwa, np. Al. 418: Obchody Jubileuszu Jasnogórskiego w diecezji Chicago (1982 r.).

³ Jest to rzadka pamiątka po ważnych w życiu przedwojennego Gniezna wydarzeniach sportowych, por. *W siodle*, red. D. Kryszak, A. Kaliski, Gniezno b.d., s. 5. W Gnieźnie odbywały się wielkie zawody krajowe z udziałem jeźdźców z całej Polski.

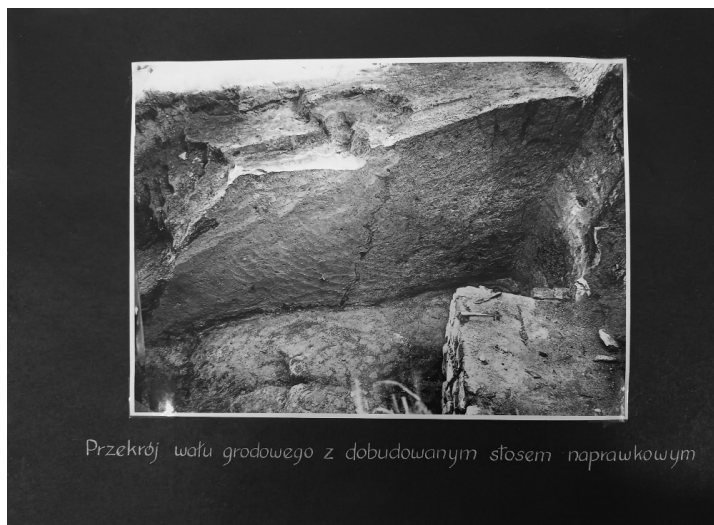

Il. 4. Album 418: Obchody Jubileuszu Jasnogórskiego w diecezji Chicago (1982 r.)

Niewielka liczba albumów to spuścizna prywatna po kapłanach, która do zbiorów archiwalnych trafiła po ich śmierci, np. Al. 562: Album ks. Władysława Zientarskiego [pierwszego dyrektora AAG], zakres czasowy 1928-1946; Al. 149: Beskidy Śląskie. Album wakacyjny ks. Stanisława Szymańskiego z 1937-1938 [kanonik kapituły kolegiackiej św. Jerzego na Zamku Gnieźnieńskim i ojciec duchowny seminarium duchownego w latach 50. XX wieku]. Po tym drugim kapłanie mamy w sumie 7 albumów z jego własnymi zdjęciami (Al. 149-155). Wyjątkowo dużo albumów dotyczy jednego wyjazdu księdza prymasa Józefa Glempa do Wielkiej Brytanii w 1985 r.; chodzi o wizytę duszpasterską w dniach od 21 lutego do 4 marca)⁴. Z tej podróży trafiło do nas aż 26 jednostek archiwalnych, w większości przypadków jeden z nich obrazuje wizytę w jednym ośrodku polskim (Al. 514 do 540). Albumy stanowią wyjątkowe, dodatkowe źródło do już opracowanej naukowej wizyty. Trzeba jednak zaznaczyć, że albumami nazwano teczki, w które włożono po kilka zdjęć, zrobionych w czasie pobytu w konkretnym miejscu. *Ergo*, ani nie są to ściśle rzecz biorąc albumy, ani ich spora liczba nie oznacza szczególnie wysokiej liczby zdjęć. Specjalną wartość naukową ma album Wyniki badań archeologicznych na Wzgórzu Lecha z 1956 roku (Al. 568), który dla każdego archeologa, badającego to miejsce, powinien stanowić obowiązkowy przedmiot studium⁵.

⁴ W. Wyszowadzki, *Wizyta duszpasterska ks. kard. Józefa Glempa, Prymasa Polski, w Anglii, Walii i Szkocji w dniach od 21 lutego do 4 marca 1985 roku oraz w Irlandii a dniach od 18 do 23 stycznia 1988 roku*, „Resovia Sacra”, 24 (2017) s. 545-555.

⁵ W latach 1954-1964 miały miejsce szeroko zakrojone badania archeologiczne katedry gnieźnieńskiej, por. *Katedra gnieźnieńska*, t. 1, red. A. Świechowska, Poznań 1970, s. 25.

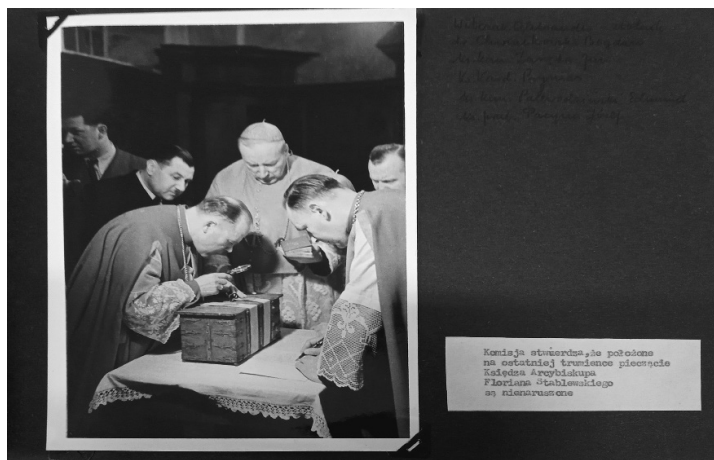

Il. 5. Album 568: Wyniki badań archeologicznych na Wzgórzu Lecha z 1956 r.

Ponad 30-letnie opóźnienie w kwestii powołania Muzeum Archidiecezji Gnieźnieńskiej (1991) w stosunku do Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie (1960) sprawiło, że archiwum gromadziło też przez wiele lat dokumentację fotograficzną zbiorów skarbcza katedralnego, czego przykładami są: Al. 577 (nie-datowany): Portrety trumienne; Al. 393: Kielichy ze zbiorów skarbcza bazyliki w Trzemesznie (1984 r.). Inne albumy są poświęcone poszczególnym zabytkom z Biblioteki Katedralnej (która od 1960 r. do dzisiaj jest powierzona pieczy archiwum), np. Al. 143: Gniezno. Ewangeliarz Gnieźnieński. Ks. 1a – wiek XI (album z 1970 r.), czy Al. 144: Gniezno – Ewangeliarz ks. 1 – wiek IX (album również z 1970 r.). Tego typu zdjęcia mają wartość konserwatorską, ponieważ obrazują stan zachowania danego obiektu sprzed ponad pół wieku. Kilka albumów obrazuje dzieje samego archiwum, które do końca lat 90. XX wieku mieściło się w katedrze, np. Al. 127: Archiwum – Biblioteka Katedralna. Przebudowa – 1959-1969; Al. 190: Gniezno – Katedra. Pomieszczenia dla skarbcza i muzeum. Stan z końca 1971 r.⁶ Albumy poświadczają niektóre wydarzenia zamknięte dla publiczności, np. Al. 147: Gniezno 1959. Rekognicja relikwii św. Wojciecha przed oddaniem do konserwacji trumny – 20 I 1959; Al. 148: Gniezno 1960. Rekognicja relikwii św. Wojciecha i uroczystość zamknięcia ich w poddanych konserwacji trumienkach.

⁶ Albumy te są doskonałą ilustracją zapisków bł. Stefana Wyszyńskiego, któremu pierwszy dyrektor Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie, ks. Władysław Zientarski, regularnie zdawał relację z prac adaptacyjnych w katedrze, których efektem była pierwsza siedziba tego tabularium, por. np. S. Wyszyński, *Pro memoria*, t. 7: 1961, Warszawa 2019, s. 199: „Udaliśmy się do katedry i archiwum kapitulnego, gdzie ks. dyrektor Zientarski pokazywał nam postęp prac przy urządzaniu drugiej sali archiwalnej. Ustawia się tu regały metalowe i powoli przenosi zbiory odczyszczane w dotychczasowych pomieszczeniach. Wybito nowe drzwi z sieni północnej, które prowadzą wprost do archiwum”.

Il. 6. Album 147: Gniezno 1959. Rekognicja relikwii św. Wojciecha przed oddaniem do konserwacji trumny – 20 I 1959

W kolekcji albumów znajdują się na razie jeszcze jednostki archiwalne, które nie zawierają zdjęć i wkrótce trafią do innych zespołów. Tak jest z Al. 29: Wyszyński Stefan Kard. Prymas 1953-1956. Powrót z trzyletniego więzienia w wycinkach prasowych; Al. 374: Księga życzeń imieninowych i jubileuszowych składanych J. E. ks. Kard. Stefanowi Wyszyńskiemu od roku 1970 [do roku 1981]. Zdarzają się w tej kategorii albumy o wielkim ładunku emocjonalnym i walorze ludzkim, np. Al. 303: Akwarele malował ustami sparaliżowany chłopiec: Józef Sikora z Bydgoszczy, par. św. Józefa (album z 1975 r.). Nie jest to album ze zdjęciami, a oryginalne obrazki. Zaliczono też do tej kolekcji jedno tableau: Al. 174: Tableau. Kardynałowie, Arcybiskupi, Biskupi Uczestnicy Soboru Watykańskiego 1869-1870.

Zawartość albumów nie była do tej pory planowo digitalizowana poza jednym projektem wydawniczym, do którego wykorzystano zdjęcia z uroczystości milenijnych w Gnieźnie w 1966 r.⁷ Osoby pragnące skorzystać w naszej siedzibie z albumów winny zasygnalizować to przy rezerwacji miejsca w czytelni. Najlepiej, by skorzystały wtedy z inwentarza (katalogu) online, który znajduje się w osobnej zakładce na naszej stronie internetowej, i by podały konkretne sygnatury. Jest to o tyle istotne, że niektóre zdjęcia w albumach są częściowo odklejone, zatem album musi być przejrzany przed wydaniem go do czytelni, oraz w razie potrzeby odpowiednio przygotowany.

2. Albumy w innych zespołach

Pojedyncze zdjęcia znajdują się w wielu aktach personalnych kapłanów, zdjęcia lub serie zdjęć można odnaleźć też w spuściznach lub aktach parafial-

⁷ *Sacrum Poloniae Millenium. Obchody Tygodnia Tysiąclecia Chrztu Polski w Gnieźnie 9-16 kwietnia 1966 roku*, red. K. Woźniak, M. Krzyżanowska, J. Łukaszewski, M. Muraszko, Gniezno 2016.

nych. Zwykle ich obecność jest sygnalizowana w uwagach do opisu jednostki. Zdecydowaliśmy się też nie umieszczać w kolekcji pod nazwą Albumy tych zbiorów zdjęć, które w ostatnim dwudziestoleciu trafiły do nas jako część spuścizny po kapłanach i biskupach: pozostają one w tychże spuściznach zgodnie z zasadą proveniencji⁸. Natomiast albumy, wyjęte kilka dekad temu ze spuścizn i włączone do kolekcji pod nazwą Albumy, już tam pozostaną.

3. Fotografie luźne

Fotografie luzem znajdują się w licznych nieopisanych pudłach. Znakomita większość z nich związana jest z osobą bł. Stefana kard. Wyszyńskiego. Są wśród nich zdjęcia, wykonane w Italii przez tamtejszych fotografów, co można poznać po wysokiej jakości papieru fotograficznego. W planach archiwum jest inwentaryzacja i umieszczenie tych zdjęć w specjalnych kustodiach (bez umieszczania w tradycyjnych albumach). Ponadto istnieją fotografie, które kilkadziesiąt lat temu oprawiono i ozdobiło nimi ściany pałacu prymasowskiego w Gnieźnie, kurii lub mieszkania biskupów. Część z nich udostępniliśmy w 2021 r. bez żadnej ingerencji w obiekt naszemu muzeum na wystawę, poświęconą błogosławionemu Prymasowi Tysiąclecia.

Il. 7. Zdjęcia w oryginalnych oprawach na wystawie w Muzeum Archidiecezji Gnieźnieńskiej

4. Fotografie dokumentów pergaminowych

Około 1970 r. wykonano zdjęcia około 400 spośród prawie 1400 dokumentów z kolekcji Dyplomy Gnieźnieńskie, na którą składają się dokumenty głównie pergaminowe, datowane od 1136 r. do drugiej połowy XX wieku. Sfotografowano

⁸ M. Różański, *Spuścizna po kapłanach – kilka uwag dotyczących zasad jej inwentaryzowania*, „Archiva Ecclesiastica”, 9 (2016) s. 37.

strony recto i verso dokumentów. Zdjęcia te nigdy nie trafiły do albumów, natomiast umieszczono je w kopertach z szarego papieru, a te w pudłach z kartonu. Fotografie te stanowiły pomoc naukową dla badaczy. Obecnie nadal im służą, ponadto zostały zdigitalizowane i umieszczone na serwerze w archiwum.

5. Fotografie z czasów najnowszych – co dalej?

Fotografie z wydarzeń diecezjalnych z ostatnich 15 lat są przechowywane niemal wyłącznie w formie cyfrowej w Kurii Metropolitalnej. Zasadniczo nie są z nich wykonywane tradycyjne albumy i nie trafiają one w żadnej formie do archiwum archidiecezjalnego.

6. Kwestia udostępniania do publikacji

Udostępnianie do publikacji wiąże się z dwoma problemami: technicznym i prawnym. Problem techniczny: zdjęcia umieszczone na stałe w albumach można łatwiej zeskanować, o ile byłyby umieszczone w specjalnym skanerze, ale takim archiwum nie dysponuje. Czasami udaje się wykonać skan całej strony w albumie, zawierającej kilka zdjęć, i taki skan trafia do publikacji⁹. Archiwum nie dysponuje też własnym fotografem z profesjonalnym sprzętem, który by mógł wykonywać reprodukcje. Można takiego fotografa zamówić komercyjnie, ale niewielu petentów chce płacić cenę, której życzy sobie fotograf-profesjonalista. Problem prawny wiąże się z majątkowymi prawami autorskimi i prawami pokrewnymi do zdjęć. Większość użytkowników zainteresowanych publikacją zdjęć jest zdziwiona, kiedy dowiaduje się, że musi podpisać odpowiednią umowę. W myśl tej umowy to użytkownik lub wydawca winien zaspokoić ewentualne roszczenia prawne autora zdjęć lub jego spadkobierców. Zdarza się, że dziennikarze, piszący artykuły na tematy historyczne związane z Kościołem, lub twórcy filmowi oczekują, że archiwum za nich wykona kwerendę, wykona skany i bez żadnych formalności udostępni każdą liczbę interesujących ich zdjęć. Tak się jednak nie dzieje: dziennikarza traktujemy jako kwerendzistę, który winien spełnić zwykle wymogi.

Podsumowanie

Fotografie w zbiorach Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie znajdują się zasadniczo w kolekcji Albumy, w różnych zespołach akt (rozproszone) oraz luzem w pudłach. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z fotografiami zebranymi tematycznie i zazwyczaj datowanymi. W drugim przypadku inwentarz jedynie sygnalizuje obecność zdjęć. W trzecim przypadku mowa jest o zasobie zupełnie niezinventaryzowanym. Słaby stopień szczegółowości opisu archiwalnego,

---

⁹ Tak postąpiono w artykule: A. Krawczyk, *Od pomysłu do realizacji. Kilka uwag o ikonografii pomnika Bolesława Chrobrego i warsztacie artystycznym Marcina Rożka*, w: *Narodziny nowoczesności. Studia o polskiej rzeźbie dwudziestolecia międzywojennego*, red. K. Janicka, A. Krawczyk, Wolsztyn 2016, s. 94. Wobec trudności wykonania osobnych skanów trzech fotografii, obrazujących montaż pomnika Bolesława Chrobrego w Gnieźnie w 1929 r., wykonano skan całej strony, łącznie z czarnym tłem i białym odręcznym opisem z epoki.

trudności w reprodukcji zdjęć, wklejonych do albumów, i niezainwentaryzowanie „luzów” sprawiają, że zbiory te są rzadko użytkowane przez kwerendzistów.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

- Aleksandrowicz Marian, Rył Jadwiga, Zientarski Władysław, *Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie*, w: *Dzieje Poznania i województwa poznańskiego (w granicach z 1974 r.)*. *Informator o materiałach archiwalnych*, red. C. Skopowski, Warszawa 1982, s. 85-235.
- Katedra gnieźnieńska*, t. 1, red. A. Świechowska, Poznań 1970.
- Krawczyk Arkadiusz, *Od pomysłu do realizacji. Kilka uwag o ikonografii pomnika Bolesława Chrobrego i warsztacie artystycznym Marcina Rożka*, w: *Narodziny nowoczesności. Studia o polskiej rzeźbie dwudziestolecia międzywojennego*, red. K. Janicka, A. Krawczyk, Wolsztyn 2016, s. 81-98.
- Różański Mieczysław, *Spuścizna po kapłanach – kilka uwag dotyczących zasad jej inwentaryzowania*, „Archiva Ecclesiastica”, 9 (2016) s. 31-37.
- Sacrum Poloniae Millenium. Obchody Tygodnia Tysiąclecia Chrztu Polski w Gnieźnie 9-16 kwietnia 1966 roku*, red. K. Woźniak, M. Krzyżanowska, J. Łukaszeński, M. Muraszko, Gniezno 2016.
- W siodle*, red. D. Kryszak, A. Kaliski, Gniezno b.d.
- Wyszowadzki Władysław, *Wizyta duszpasterska ks. kard. Józefa Glempa, Prymasa Polski, w Anglii, Walii i Szkocji w dniach od 21 lutego do 4 marca 1985 roku oraz w Irlandii a dniach od 18 do 23 stycznia 1988 roku*, „Resovia Sacra”, 24 (2017) s. 545-555.
- Wyszyński Stefan, *Pro memoria*, t. 7: 1961, Warszawa 2019.

PHOTOGRAPHS AND ALBUMS IN THE ARCHDIOCESAN ARCHIVES IN GNIEZNO VARIETAS ORDINANDA

Abstract

This text presents the photograph collections of the Archdiocesan Archives in Gniezno, their “location” in the archives, their various forms of occurrence, the state of inventory, as well as the way they are made available and reproduced. These collections are named “varietas ordinanda”, i.e. varieties requiring arrangement and description, a term which corresponds to their actual state.

Keywords: the Gniezno Archdiocese Archives; photographic collections; photo albums

Translated by Aneta Kiper